

УДК 330.341

Матюк Т.В.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної теорії
та історії економічної думки**Одеського національного університету імені І.І. Мечникова***ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ТЕОРІЇ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ****INVESTIGATION OF INNOVATIONS IN THE THEORY
OF THE MARKETS OF THE INDUSTRY****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано погляди вчених-економістів на взаємозв'язок інновацій і розвитку галузевих ринків. Виділено низку напрямів впливу інновацій на галузеві ринки, такі як виробництво принципово нових товарів та послуг, застосування нової техніки та технологічних процесів, освоєння нових ринків збуту, монопольне становище фірми та природа фірми, що здійснює інновацію.

Ключові слова: інновації, галузеві ринки, концентрація, монопольне становище, НДДКР.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы взгляды ученых-экономистов на взаимосвязь инноваций и развития отраслевых рынков. Выделен ряд направлений влияния инноваций на отраслевые рынки, такие как производство принципиально новых товаров и услуг, применение новой техники и технологических процессов, освоение новых рынков сбыта, монопольное положение фирмы и природа фирмы, осуществляющей инновацию.

Ключевые слова: инновации, отраслевые рынки, концентрация, монопольное положение, НИОКР.

ANNOTATION

The article analyzes the views of economists on the interconnection of innovation and the development of industry markets. A number of directions of influence of innovations on sectoral markets are distinguished, such as the production of fundamentally new products and services, the use of new technology and processes, the development of new markets, the firm's monopoly position and the nature of the company that is innovating.

Keywords: innovations, industry markets, concentration, monopoly position, R&D.

Постановка проблеми. Суттєвий вплив на розвиток та функціонування галузевих ринків чинять інновації. Сучасний розвиток науково-технічного прогресу є одним із головних факторів посилення конкуренції на національному та глобальному рівнях. Об'єктивні зміни у суспільному та економічному житті призвели до нової моделі економіки, що базується на інноваційних засадах розвитку. У процесі інноваційних перетворень провідна роль належить саме галузевим ринкам, підприємства яких, з одного боку, виступають як споживачі інноваційних ідей, а з іншого – сприяють їх генерації на фірми, що споживають дану продукцію.

Інноваційний розвиток економіки залежить від багатьох факторів, серед яких – формування ринку інновацій, орієнтація цього ринку на національну промисловість, виконання інноваційних розробок на рівні потужних корпорацій, залучення інвестицій в інноваційну сферу тощо. Зазначені завдання вимагають ґрунтовного аналізу поглядів економістів на феномен інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значну увагу до дослідження галузевих ринків у своїх роботах привертають такі науковці, як А. Сміт, П. Буагільбер, Л. Вальрас, Ф. Еджуорт, Дж. Кларк, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, А. Лернер, Дж. Бейн, Е. Мейсон, Г. Демзець, Дж. Стіглер, Р. Коуз, О. Вільямсон, А. Харбергер, Й. Шумпетер, В. Ойкен, М. Спенс, У. Баумоль, Дж. Робертс, А. Алчян, Г. Марвел, М. Уотерсон, Т. Левітт, П. Кругман, М. Меліц, а також С. Авдашева, Н. Розанова, В. Третьак, В. Базилевич, В. Лагутіна та ін.

Незважаючи на актуальність зазначеного питання, дослідження впливу інновацій на розвиток галузевих ринків є незавершеним.

Мета статті полягає в аналізі поглядів учених на дослідження інноваційних чинників розвитку галузевих ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На протязі століть економістами різних шкіл та напрямів економічної теорії неодноразово досліджувалося поняття інновацій. Проте засновником теорії інноваційного розвитку вважається австрійський учений Йозеф Алоїз Шумпетер [1]. Саме він уперше вжив термін «інновація», визначив відмінність між товарними й технологічними інноваціями, висловив думку щодо кластерного характеру інновацій. Й. Шумпетер одним із перших започаткував аналіз впливу інновацій на галузеві ринки, виокремивши напрями впливу інновацій на галузеві ринки (рис. 1).

З іншого боку, для з'ясування зв'язку між структурою ринку, монопольною владою та рівнем інноваційної діяльності були використані припущення Й. Шумпетера щодо ролі підприємств-монополістів як суб'єктів інноваційної діяльності. Так, «гіпотеза Шумпетера» наголошує на тому, що головною умовою для ведення успішної інноваційної діяльності є монопольне становище фірми. Тобто у цьому разі монопольна структура ринку є більш ефективною структурою порівняно з досконалою конкуренцією. Й. Шумпетер приходить до важливого висновку, що саме інновації завдяки своїй здатності запобігати стратегії обмеження виробництва та збереження пануючого становища фірми для максимізації прибутку змінюють монопольні структури.

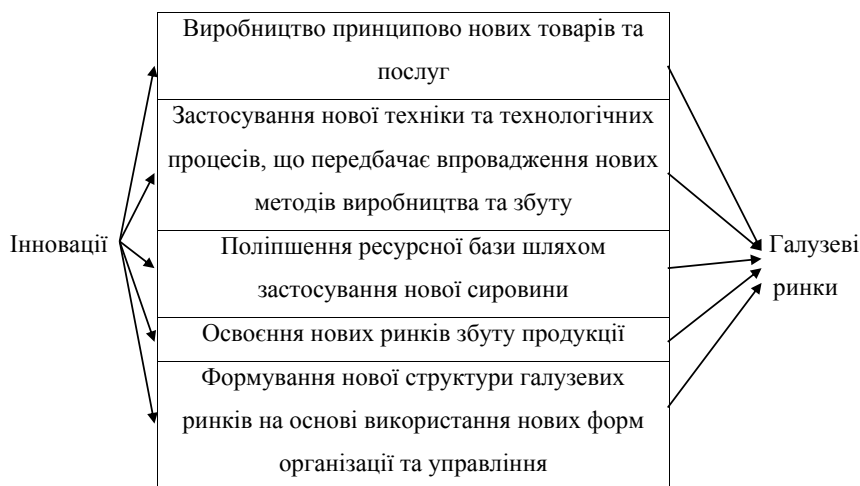

Рис. 1. Напрями впливу інновацій на галузеві ринки

Джерело: складено автором на основі [2]

Разом із цим Й. Шумпетер також запропонував засновану на впровадженні інновацій динамічну концепцію циклу. Вихідні ж положення теорії циклів на основі теорії інновацій були визначені у працях М.Д. Кондратьєва, який запропонував історичну періодизацію економічного життя за довгими циклами, що тривають приблизно 50 років. Учений визначив, що перед початком висхідної хвилі великого циклу, а іноді на її початку, спостерігаються глибокі зміни техніки виробництва та обміну за наявності двох умов: значних технологічних винаходів і відкриттів та господарських можливостей використання цих винаходів і відкриттів [3, с. 280]. Слід зазначити, що Й. Шумпетер погоджувався з поглядами М.Д. Кондратьєва, але наголошував саме на інноваційній природі довгих хвиль, визначаючи економічний розвиток як послідовність висхідних пульсацій, що зумовлені розповсюдженням взаємопов'язаних нововведень.

Саме на започаткованих Й. Шумпетером засадах базуються сучасні погляди на теорію та типи інновацій.

Дослідження Й. Шумпетера отримали розвиток у працях багатьох учених: Г. Менша, Б. Твіса, Д. Сахала, К. Фрімена, Е. Менсфілда, Дж. Кларка, Х. Барнета, С. Вітте, Е. Денісона та ін. Завдяки їхнім дослідженням остаточно сформувався погляд на інновації як на головне джерело соціально-економічного розвитку суспільства.

Істотний внесок у розвиток теорії інновацій зробив представник неоавстрійської школи економічного неолібералізму Ф. фон Хайєк. Економіст критикував уявлення про конкуренцію як про певний стабільний стан та вважав теорію досконалої конкуренції далекою від реальності. Саме тому він пише про конкуренцію як про метод породження нових знань. Для виробників це пов'язано з тим, що в ході конкурентної боротьби вони відкрива-

ють нові потреби споживачів, а споживачі, своєю чергою, – нові засоби їх задоволення. Також це пов'язано з тим, що всі економічні агенти отримують нові знання про себе, відповідні власним можливостям щодо створення або задоволення потреб. Відповідно, будь-яке штучне обмеження конкуренції скорочує обсяг знань, що доступний суспільству, а також гальмує інноваційну діяльність.

Особлива роль у теорії інновацій належить представникам інституційного напрямку в економічній теорії, серед яких – Д. Норт, праці якого заклали основи теорії національних інноваційних систем. Особливу увагу автор приділяв взаємодії інституційних структур і технологій, їхній спільній ролі в економічному та соціальному розвитку. Автор уважає, що технології задають лише верхню межу можливого економічного зростання [2, с. 91].

Заслуговує на увагу дослідження Д. Норта в межах теорії інновацій моделі взаємозв'язку між інституціональними структурами та стимулами до набуття чистого знання. Він стверджує, що економічна діяльність, а саме оцінка ринків, технологій, управління працівниками, відбувається під впливом інформації, яка залежить від конкретного інституціонального контексту. Цей контекст формує внутрішню структуру організації, визначає ступінь її вертикальної інтегрованості, структури управління, зовнішні межі організації, які дають змогу досягти максимізації реалізації цілей [2, с. 93].

П. Друкер розробляє теорію інновацій, використовуючи її до різних форм людської діяльності. Він досліджує інновації як функціональний процес.

П. Друкер звертає увагу на суперечність між робітником розумової праці та підприємцем. Робітник розумової праці зацікавлений в якості продукції, підприємець – в отриманні завдяки йому прибутку. На думку П. Друкера, робітник розумової праці має займати провідні позиції

Рис. 2. Положення, на яких заснована процедура інновацій

Джерело: складено автором на основі [4, с. 2]

у бізнесі та державному управлінні, а якщо бізнесмен не поступиться місцем, то ефективність роботи організації стрімко зменшиться. З іншого боку, робітник розумової праці повинен бути готовим виконувати функції керівника, це його третє завдання після здатності до змін та готовності до постійного перенавчання у процесі роботи [2, с. 92].

У межах неокласичної теорії низкою вчених аналізувався вплив інновацій на економічне зростання. Модель економічного зростання Р. Солоу, побудована на основі виробничої функції, включає в себе (на відміну від традиційної виробничої функції Кобба-Дугласа) коефіцієнт, який характеризує рівень розвитку технологій або показник так званого матеріалізованого технічного прогресу, який відображає зростання нових матеріальних вкладень у зв'язку з техніко-економічними зрушеннями. У своїх дослідженнях, присвячених технологічним зрушенням та агрегованим виробничим функціям, Солоу підкреслював важливість технологічних удосконалень, що втілюються у матеріальних засобах виробництва. За його розрахунками, у США близько 4/5 усього приросту фізичного обсягу виробництва (у розрахунку на одного працівника) зумовлено змінами параметру, що характеризує НТП [5, с. 42].

Отримані на основі використання модифікованої моделі Солоу дані показали, що інвестиції в освіту дають значний економічний ефект, тому в 80–90-ті роки низка економістів висунула на перший план вплив людського капіталу та його внесок у процес зростання ВВП [6, с. 38].

Послідовник Солоу П. Ромер у своїй моделі дослідив, що країни з більшим накопиченням людського капіталу будуть мати більш високі темпи економічного зростання [5, с. 42].

Однією з відомих моделей економічного зростання з інтегрованим чинником людського капіталу є модель Р. Лукаса, в якій рівень випуску

представлений як функція запасу людського капіталу і передбачається, що стійке довгострокове зростання можливе тільки за умови необмеженого зростання людського капіталу.

Модель Р. Лукаса (1988 р.) розглядає як запас людського капіталу, так і його ефективність.

Один із головних висновків цієї моделі полягає у тому, що економіка, яка забезпечує нагромадження великих ресурсів людського капіталу та безперервний розвиток науки та інноваційної сфери, має у довгостроковому періоді кращі показники зростання, ніж економіка, яка не має цих переваг [2, с. 92].

Зауважимо також, що зміна концепції розвитку потребує нових ідей під час дослідження економіки на різних рівнях. У відповідь на потреби формується теорія інноваційної фірми. Інноваційну фірму порівнюють із фірмою, яка прагне оптимізації. Розглянемо порівняльні характеристики оптимізаційної та інноваційної фірми.

Оптимізаційна та інноваційна фірми – це різні типи поведінки, проте модель оптимізаційної фірми може бути використана для створення динамічної інноваційної моделі фірми. Завдання теорії полягає у поясненні того, як підприємство отримує монопольне становище на ринку завдяки інноваціям.

Отже, інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Це складний процес трансформації інноваційних ідей в об'єкт економічних відносин [8, с. 22].

Сучасні дослідження інновацій у контексті економіки галузевих ринків можна розподілити на такі напрями: вплив структури ринку на інтенсивність НДДКР; природа фірми, що здійснює інновацію; зміна структури економіки

Таблиця 1

Порівняння оптимізаційної та інноваційної моделей фірми

Інноваційна фірма	Оптимізаційна фірма
Стратегія	
Забезпечує алокацію ресурсів для інвестицій у розвиток людських здібностей, які будуть поліпшувати конкурентне становище фірми у боротьбі за вибрані продуктові ринки	Визначається умовою максимізації прибутку за заданих ринкових і технологічних обмежень
Фінансування	
Підтримує процес розвитку технологій та отримання доступу до ринків починаючи з моменту здійснення інвестицій у виробничі ресурси та закінчуючи моментом надходження фінансів від продажу продукції. Ринкова невизначеність дає змогу мати переваги перед оптимізаційними фірмами	Фінансування – не проблема, оскільки передбачається можливість отримання фірмою кредиту за ринковими ставками та продаж усього обсягу виробленого товару, що покриває вартість капіталу, за якими вже є адекватний дохід
Організація	
Передбачає розвиток і використання виробничих ресурсів, що створюють цінність, щодо генерування продуктів, які будуть куплені споживачами	Визначається екзогенними виробничими функціями та факторними цінами
Переміщення ресурсів	
Спрямоване на отримання конкурентних переваг унаслідок інвестицій в інновації	Відбудуватиметься до встановлення рівноваги на ринку
Підприємець	
Спеціальні знання про ринок мають вирішальне значення для інноваційної діяльності	Не впливає на створення умов нерівноваги, не потребує спеціальних знань про ринок для конкурентної боротьби
Постійні витрати	
Рівень витрат визначається стратегічними рішеннями щодо здійснення інвестицій для отримання конкурентних переваг на ринку	Підприємець не вибирає рівень, рівні екзогенно задані технологіями, факторними цінами, їх покриття є необхідною умовою конкуренції
Зростаючий характер витрат	
Усвідомлення цього дає змогу визначити межі вихідної інвестиційної стратегії, здійснити інвестиції для отримання контролю над ними	Сприймає пасивно, оптимізує, приймаючи як обмеження
Ціна	
Визначається фірмою і спрямована на формування ринкового попиту та збільшення частки ринку	Визначається на основі максимізації прибутку на ринку монополії, є заданою внаслідок взаємодії попиту та пропозиції на ринку досконалої конкуренції

Джерело: складено автором на основі [7, с. 418]

на галузевому рівні під впливом зміни технологічних укладів та цивілізаційних етапів розвитку людства.

Класична та неокласична теорії стверджують, що лише вільна конкуренція сприяє економічному зростанню, у тому числі інноваційній діяльності, відповідно, монополізація ринків призводить до перешкод, а це, своєю чергою, стримує розвиток. А. Сміт писав: «Монополія – великий ворог доброго господарства: останнє може отримати всезагальне розповсюдження лише внаслідок такого вільного та всезагального суперництва, яке змушує кожного до хорошого ведення господарства в інтересах самозахисту» [2, с. 94].

Й. Шумпетер визначив, що монопольний прибуток може слугувати ефективним засобом нагромадження коштів для фінансування додаткових інвестицій, що у його розпорядженні можуть знаходитися ресурси, які недоступні для конкурентів, а також засоби для фінансування технічного прогресу, що є корисним не тільки для галузі, а й для усєї економіки.

Всупереч даній точці зору К. Ерроу висловив протилежну. Він стверджував, що конкурентне

середовище здатне забезпечити більші стимули для інновацій [2, с. 94].

Звідси можна зробити висновок, що ефективність розміру фірми щодо інновацій можна визначити лише виходячи з умов кожного окремого галузевого ринку.

На сучасному етапі функціонування підприємств витрати на НДДКР стають одним із найважливіших методів конкуренції поруч із ціновими та рекламними.

Ресурси НДДКР – це витрати на оплату праці вчених, лабораторне обладнання, матеріали. Витрати НДДКР конкурують за частку загальної пропозиції фінансових ресурсів разом із ринковими інвестиціями та інвестиціями у фізичні активи [7, с. 426].

Багато економістів згодні в думці, що існує пряма залежність між рівнем концентрації та часткою галузевих витрат на НДДКР в обсязі продажу галузі.

Так, Ф.М. Шерер запропонував гіпотезу щодо прямої залежності між концентрацією продавців та дослідницькою діяльністю. Згодом В. Адамс, перевіряючи цю гіпотезу, порівняв інтенсивність витрат на НДДКР та індекс кон-

центрації, що був розрахований для чотирьох фірм по галузях промисловості США та Франції, і встановив, що для високотехнологічних галузей чим вище індекс концентрації, тим меншою є інтенсивність витрат на НДДКР. У менш технологічних галузях результати порівнянь були змішаними.

Л. Філіпс, перевіряючи дану гіпотезу, використав дані по Бельгії. За результатами його досліджень концентрація мала значний вплив на інтенсивність досліджень лише в галузях, що виробляли засоби виробництва для хімічної та електротехнічної промисловості. Економіст дійшов висновку, що в бельгійській промисловості концентрація та дослідницькі зусилля прямо пов'язані лише в галузях із найбільшими технічними можливостями [2, с. 95].

Висновки. Спираючись на дослідження економістів та їхні висновки, можна сказати, що інтенсивна конкуренція, що представлена низьким рівнем концентрації, збільшує витрати на НДДКР. Своєю чергою, структура ринку, в якому спостерігається невисока концентрація пропозиції, перешкоджає НДДКР, тому що за цих умов потенційні інноватори привласнюють частку майбутніх вигод, розраховуючи на додатковий прибуток від інновацій.

Отже, дослідженню інновацій у теорії галузевих ринків було присвячено багато робіт. Виділено низку напрямів впливу інновацій на галузеві ринки, найголовніші з них – виробництво принципово нових товарів та послуг, застосування нової техніки та технологічних

процесів, освоєння нових ринків збуту, формування нової структури галузевих ринків, монопольне становище фірми та природа фірми, що здійснює інновацію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры); пер. с нем. М.: Прогресс, 1982. С. 159.
2. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки та інновації. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2010. Вип. 20. С. 90–100.
3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономка, 2002. С. 550. URL: <http://noocivil.esrae.ru/pdf/2012/1/879.pdf>.
4. Drucker. P.F. Discipline of Innovation. Harvard Business review. 2002. August. P. 8. URL: <https://hbr.org/2002/08/the-discipline-of-innovation>.
5. Забарна Е.М. Інноваційно-інвестиційний фактор економічного розвитку України: монографія; НАН України. Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж.; наук. ред. С.К. Харічков. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2006. 304 с.
6. Стрижак О.О. Людський розвиток: конспект лекцій. Харків: ХНЕУ, 2010. 124 с.
7. Ержанова Т.А. Значение гарвардской парадигмы для современного анализа отраслевых рынков (прикладной анализ на примере Казахстанских фирм определенной отрасли). Международный журнал социальных и гуманитарных наук. 2016. Т. 6. № 1. С. 207–212. URL: <http://intjournal.ru/>.
8. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономка, 2002. С. 550. URL: <http://noocivil.esrae.ru/pdf/2012/1/879.pdf>.